

SİYER ANLATILARINDA MEZHEBÎ İZDÜŞÜM ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR SOME CONSIDERATIONS ON SECTARIAN PROJECTION IN SIRAH NARRATIONS

ŞABAN ÖZ
DOÇ. DR.
KSÜ İLAHİYAT FAK.

ÖZET

İslâm dininin hem teoride hem pratikte din-dünya ayrımı yapmamış olması hasebiyle, bu inanç havzasında ortaya çıkan inanç mezheplerinin hareket noktalarını sadece siyaset veya dinî kaygılar olarak kategorize etmek oldukça güçtür. Bununla beraber ortaya çıkış dönemleri itibariyle insanları ikna edebilmek adına dinî argümanlarından delil aradıkları, söylem ve tezlerine dayanak olabilecek metinleri tespit etmeye çalıştıkları da açıktır. Ancak mezhepler, görüşlerine temel teşkil edecek delil veya dayanakları bulamadıkları durumlarda ihtiyaç duydukları nassları üretme yoluna gitmişlerdir ki, Kur'ân yorumu da dâhil olmak üzere bütün İslâmî ilimler, mezheplerin bu çabasından etkilenmişlerdir. Bu çalışmamızda mezheplerin bu uğraşlarının siyer metinleri özelinde yansımalarını takip etmeye, hususiyetlerini belirlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Tenkit, Mezhep, Şîa, Zındıklar, Ehl-i Sünnet.

ABSTRACT

Because of the fact that Islam has not made distinction of religion-earth both in theory and in practice, it is quite difficult to classify the starting points of faith sects emerged in this faith basin as political and religious concerns. In addition, it is obvious that they looked for evidences from religious arguments to convince people, as of the period of their emergence, and they tried to determine the texts which would be the basis of their discourses and theses.

However, in the cases when sects did not find the evidences and the bases they looked for, they attempted to produce those dogmas in that all Islamic sciences were affected by this effort of the sects including the Qur'an review. We will try to follow the reflections of these interests of the sects specific to sirah texts and to determine their characteristics in this study.

Keywords: Sirah, Criticism, Sect, Şîa, Atheists, Ahl al-Sunnah.

Giriş

Bilindiği üzere İslâm inanç mezhepleri, devlet yönetiminin “hangi” özelliklere sahip “kim” tarafından yürütüleceği meselesinden ortaya çıkmışlardır. Esasında din-siyaset ayrımı olmadığı, başka bir ifadeyle bugünkü manada bir ayrışma söz konusu olmadığı için meselenin dinî mi, yoksa siyasî mi olduğu tartışması da haliyle karşılığı olmayan bir mesele olarak varlığını hal-i hazırda devam ettirmektedir. Dinin şekillendirip yönlendirdiği iktidar mücadelesi zamanla kendisini var eden gerekçelere de hâkim olmuş ve tarihî yaşanmışlıklarla birlikte kendi dinî düşünce ve hatta itikat sistemini geliştirmiştir.

Tarihî yaşanmışlıkların inancı şekillendirmesine ve geriye dönük olarak tarihin yeniden dizaynına en güzel örnek hiç kuşkusuz Şîa’dır. Hz. Peygamber’in soyu etrafında gelişen iktidar söylemi, tarihî tecrübeler sonucunda İslâm’ın bizatihi kendisi haline getirilmiş sıradan bir mezhebî söylem olarak “İslâm’ın en doğru yorumu” iddiası yerini “İslâm’ın bizatihi kendisi” halini almış ve kaçınılmaz olarak diğerlerinden çok kendisini ötekileştirmiştir. İşin enteresan yanı ise “türedi” olan ve “türedi” olarak nitelendirilen bu grubun bizzat kendisini nitelendirenleri de etkilemiş olmasıdır. Masumiyet, Bedâ veya Ricat gibi akideleri olmasa da nass teorisinin onları ehl-i bid’a olarak vasıflandıran ehl-i sünnet ve’l-cemâa’nın görüşlerini de etkilediğini görmek mümkündür.

Hakkın teslimi anlamında bu bağlamda istisnâî mezhep konumunda olan Havâric’i zikretmek durumundayız. Zira kendileri de dâhil olmak üzere muhalif bulmakta pek sıkıntı yaşamamanın dayanılmaz rahatlığıyla hareket eden mezkûr grup, etkilemek veya etkilenmekten çok mev-

cutları sindirmek, hatta mümkünse yok etmek üzerine strateji geliştirmiş, karşısında isyan edecek kimse bulamayınca bu sefer de kendisine isyan etmekten çekinmemiştir. Kalıcı ve sürdürülebilir bir yönetim-devlet planları olmadığı için propaganda veya karşıt gruplara söylem/cevap geliştirme gibi bir dertleri de olmamıştır. Bu çerçevede mezhebî söylemlerine delil bulma konusunda, yeni bilgi üretmek ve var olanı tahriften çekinmeyen iki büyük “düşman”a –öyle ki birbirlerine rakip ifadesinin sevimliliğini bile hak etmeyen bir acımasızlıkla saldırmışlardır– kıyasla daha objektif ve hatta samimi olabilmişlerdir. Nitekim İbn Abbâs’a mektup yazıp Resulullah’ın savaşlardaki uygulamalarını sormaları^[1] onların bu konudaki içtenliklerini yansıtmaları bakımından ayrıca kayda değerdir.

Hariciler dışarıda bırakılsa dahi mezhepler denildiğinde sadece Ehl-i Sünnet ile onların rakipleri Şîa’yı kastetmediğimizi belirtmeliyiz. Her ne kadar ayrı bir din olarak kabul etme eğilimi var ise de Zındıkların da herhangi bir mezhep gibi çalıştıkları, benzer yöntem ve argümanları kullandıkları, amaçları uğruna aynı merkezî noktaya yoğunlaştıklarını söylemeliyiz. Binaenaleyh siyer merviyâtı özelinde mezhebî izdüşüm derken bu üç ana gruptan bahsettiğimiz gözden kaçırılmamalıdır. Az önce de ifade edildiği gibi Hâricileri bu işten uzak tutmak –en azından klasik dönem itibarıyla– daha makul bir yaklaşım olacaktır.

Netice itibarıyla İslâmî ilimler üzerinde mezhebî bir etkiden bahsedilecekse bunun Şîa, Zenâdika ve Ehl-i Sünnet çerçevesinde aranması gerekecektir. Kastımız yorumun değil, yoruma konu olan “metin”ler olduğunu her ihtimale karşı vurgulamamız gerekmektedir.

Şîa’nın tezine delil bulmak ve kitleleri davasına inandırmak, Ehl-i Sünnet’in ise künyesinde yer alan “cemâa”yı muhafaza için Kur’ân’ın ve ne kadar tahrif edilirse edilsin onun yorumunun yeterli olmadığı mezhep mensupları tarafından oldukça erken fark edilmiş, ilgi ve alaka ümmetin, “muhafaza”dan çok, “muhafaza etmiş” izlenimi vermeye çalıştığı “men-

[1] Bkz., Mâlik b. Enes (179/795), el-Muvattâ, I-II, thk., tlk: M. Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, II, 455; Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (224/838), Kitâbu'l-Emvâl, thk., tlk: Muhammed Halîl Herrâs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut tz., 343-344; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (261/874), Sahîh, III, thk., tsh., tlk: M. Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, II, 1444-1446; İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Numeyrî el-Basrî (262/845), Kitâbu Târîhi'l-Medîneti'l-Münevvere, IV, thk: F. Muhammed Şeltut, yer ve tarih yok, II, 647-650; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275/888), Sünen, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, III, 170; Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), Sünen, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şâkir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, IV, 125-126.

kulât”a çevrilmiştir. Maksat ise doğruyu ve “olanı” değil, “olması istenilen”i bulmak, gerçeği söylemek gerekirse “olması istenilen”i üretmek olmuştur.

Mezhep fanatiklerinin Kur’ân’dan uzak durmalarının –teşebbüs etmekle beraber– en önemli nedeni “korunmuşluğu”nun boyutları gibi görünse de, kanaatimizce temel neden deşifre olma korkusudur. Yüzlerce hadîsi veya metni hiç mülaki olmadıkları ulemâya atıfla ürettiklerinde sorgulanmazlarken en ufak bir Kur’ân’a müdahale teşebbüsünde ortaya çıkacakları ve belki de sonları olacağı korkusu onları Kur’ân’dan uzak tutmuştur. En nihayetinde Kur’ân’a yorum bazlı yaklaşabilirler, metni değil yorumu kendi ideolojik zeminlerine oturtabilirlerdi. Nitekim Şîa’nın yaptığı gibi, deşifre olma korkuları olmadığı zaman sureler uydurmaktan, eserlerine kaydetmekten çekinmemişlerdir. Haliyle bu zihin dünyasının merviyâta neler yapabileceği/yapmış olabileceği sanırım o kadar da tahayyül dışı bir mesele değildir.

Mamafih Şîa’nın mücadele ettiği alan itibariyle Ehl-i Sünnet ile boy ölçümediğini söylemek durumundayız. Esasen tarihî realiteyi meşrulaştırma konusunda oldukça başarılı olan Ehl-i Sünnet’e karşı kendi paradigmasını üretme çabasında olan Şîa’nın başarısızlığı aşikârdır. Gerektiğinde gasbı (kılıcı) halife tayin yolları arasında zikretmekten çekinmeyen Ehl-i Sünnet’e karşı bu konuda yetersiz kalması da aslında beklenen bir durumdur. Açıkçası Hüseyin’in yasını tutmakta sebat gösteren Şîilerin, bir gün önce âsi denilenin bir gün sonra halife olarak tescilini onaylamak gibi ciddi bir “tutarsızlığa” sahip Ehl-i Sünnetle mücadelesinin boyutu herhalde izahtan varestedir.

Menkule yaklaşma konusunda da Ehl-i Sünnet büyük bir avantaja sahiptir. Zira Ehli Sünnet inancın (muemalât, itikat, ahlak) temelini iki ana kaynakla (Kur’ân ve Sünnet) sınırlandıran “ana kitle” bu metinlerle; inancın temelini “imamın görüşü, Kur’ân, Sünnet” gibi dallandırıp budaklandırmış olan Şîa’ya karşı çok daha erken uğraşmaya, mücadeleye başlamıştır. Buna bir de mezhebî oluşumunu tamamlama sürecini (en az üç asır) ekleyecek olursak tarihî öncelik açısından Ehl-i Sünnet’in avantajı daha net görülecektir. Şîa kendi metinlerini üretme aşamasındayken Sünnî çevre usûle geçmiş, hangi metinlerin hangi kıstaslara göre kabul edileceğini belirlemiştir.

Ehl-i Sünnet ulemâsı mevcut “malzeme” üzerine usûl inşa ettiklerini usulîlikle gizlemiştir.. Kastımız mevcut usûle uygun menkulât üzerindeki şüpheli artırmak veya günümüz “sanal ulemâsı”nın yaptığı gibi toptan inkâr asla ve kat’a değildir. Söylemek istediğimiz siyasi çevrenin oluştuğu, siyasi kabullerin kurumsallaştırıldığı ve hatta sadece siyasetin veya itikadın değil, hukukun dahi disipline edildiği bir dönemde oluşturulan usûlün kabul veya reddettiği metinlerin mâkabline gitmek lüzumudur. Bunu daha somut-

laştırmak gerekirse Buhârî'nin otoritesi oluşturulduktan sonra çerçevesi çizilmekte olan bir usûlle bu otoritenin yıpranmasına izin verilmeyeceği gerçeğinin unutulmaması gerektiğinden bahsediyoruz. Nitekim Buhârî'nin veya Müslim'in müellefâtında bırakın mevzu hadîsi, zayıf hadîsin varlığını dahi kabul etmeyen zihin dünyasının akşamdan sabaha oluşmadığı muhakkaktır. İşin enteresan yanı ise, bu algı ve usûlün oluşturduğu çerçevenin, ortaya çıkan devasa paradoksları görmemesi veya gerçekten görüp bilerek sessiz kalmasıdır. Öyle ki, binlerce “hadîs” imal ettiği söylenen “zındıkların” uydurmalarına örnek olarak hemen hemen hepsi aynı üç dört örnekle yetinip “gerisi temizlendi” iddiasıyla derin sessizliğe gömülmek bugünün “güya” mudakkik araştırmacılarına ve dahi oryantalistlere öyle malzemeler miras bırakmıştır ki, her türlü taaccübün fevkindedir. Yeri geldiği zaman usûl sahiplerini yerden yere vurmaktan haz duyduğu belli olan çağdaş müdakkiklerimizin zındık imalâtına karşı ayrı bir muhibban olmaları bu taaccübün boyutlarını artıracığı sanırım teslim edilecektir.

Mezhebî Tasarrufu Tespit

Hadîsle kıyasladığımızda siyer rivâyetlerinde mezhebî izdüşümün oldukça sınırlı bir haber çerçevesinde kaldığı söylenilebilir. Kanaatimizce bunun iki ana nedeni vardır ki, öncelikle siyerin “Peygamber’in uygulaması/model hayatı” yerine, “aslı olmayan hikâyeler” olarak değerlendirilmesi, ikinci olarak da bu konuda muhaddislerin sonuçta başarılı olacak olan Siyer-Meğâzî metinlerinin güvenilirliğini elbirliğiyle tartışmaya açmalarıdır: “Biz Resulullah(sas)’den helal, haram, sünnet, ahkâma dair konularda rivâyet ettiğimizde, isnâdlarda dikkatli oluruz, Nebî(sas)’den amellerin faziletleri gibi konularda rivâyet ettiğimizde ise isnâdlarda müsamahalı oluruz.”^[2] diyen Ahmed b. Hanbel ile “Helal ve haramı ilimde meşhurlardan al, diğerlerini ise şeyhlerden.”^[3] diyen Süfyân es-Sevrî'nin esas çabalarının herhalde Hz. Peygamber’in model hayatını doğru aktarmak olmadığı açıktır.

Mezheplerin hadîsle kıyasla siyere daha az saldırmalarının ikinci nedeni ise, Siyer’in İslâm’ın temel kaynakları arasında kendisine yer bulamamış olmasıdır. Kur’ân, Sünnet/Hadîs, icma... şeklinde giden sıralamalarda Siyer’in

[2] Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (463/1070), el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, thk., tlk: Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II, Bsk. Beyrut 1986, 163; Suyûtî, bu sözün İbnu'l-Mübârek ve İbn Mehdî tarafından da dile getirildiğini, söz konusu anlayışın ehli-hadîs ve başkaları tarafından da kabul edildiğini belirtmektedir. Bkz. Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, thk., tlk: Ahmed Ömer Hâşim, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1993, I, 252.

[3] Râmhurmuzî, Hasan b. Abdurrahman (360/970), el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î, thk: Muhammed Accâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, 406, 417-418.

zikredildiği bir listeye henüz tesadüf edilmemiştir. Günümüz Türkiye’inde tefsir akademisyenlerinin “Kur’ân’ın nüzul dönemini iyi bilmek” gerekçesiyle Siyer araştırmalarına yönelmeleri, hadis akademisyenlerinin “esbâb-ı vürûd için tarihî çerçeve” gerekçesiyle Siyer incelemelerine girişmeleri her türlü “göz aydınlığını” hak edecek derecededir. Bu çerçevede sonuçların kabul edilebilirliğinden çok, en azından komik duruma düşülmemesi için “biraz da disipline saygı”yla hareket edip “disiplinin usûlüne” riayet edilmesini önermekten başka bir tavsiyemizin olmadığını belirtmekle yetiniyoruz.

Merviyât üzerindeki mezhebî tesiri belirlemenin son derece zor olduğunu bunun ancak zann-i galip ifade ettiğini, sadece ilmî sorgulamada kendimizi garantiye alma anlamında değil, sosyal bilimlerdeki bu zanniliğin, kullanılan ifade ve ibareler ne kadar keskin olursa olsun gözden kaçırılmaması gerektiğini ayrıca vurgulamak gerekir. Bununla beraber bir rivâyet metni ve senedi üzerinde mezhebî tasarrufu belirlemek için bazı kıstaslar tayin etmek mümkündür. Buna göre merviyât üzerindeki mezhebî tasarruflar konusunda şu hususlar bir fikri verir niteliktedir:

a. Metinler oldukça acemicedir. Üreten zihin için esas olan bir gerçekliğin ortaya konması değil, belirlenen hedef(ler)e hızlıca ulaşmaktır.

b. Metin onu üreten mezhep tarafından sahiplenilmiştir: Hele üretme imkânı olmayan bugünkü dönemlerde, geçmişteki bu üretimler oldukça kıymetli ve ihmale gelmez verilerdir.

c. Sened şayet “monte” edilmiş değilse ve müdahale sınırlı ise mezhebiyle anılan şahısların varlığı üretim merkezini belirlemede yardımcı olacaktır.

d. Sonraki dönem tartışmalarının izlerini barındırır. İçerik itibariyle sadece tez ortaya atmaz aynı zamanda tezlere cevap da verir niteliktedirler.

Bütün bu hususların diğer mevzû haber tespit yöntemleriyle bir araya gelince faydadan hali olmayacağı, metnin kimler tarafından, hangi gayelerle ve hatta bazen ne zaman üretildiği hakkında fikir vereceği aşikârdır.

Ehl-i Sünnet İzdüşüm

Henüz efrâdını câmi ağyarını mani mezhepler oluşmadan bir Ehl-i Sünnet’ten bahsetmenin ne kadar sağlıklı olacağı tartışılır. Ancak hem mevcudu muhafaza, hem de savunması itibariyle “Hulefâ-i Râşidîn” döneminden itibaren süregelen ana kitle olması itibariyle Ehl-i Sünnet’in merviyât üzerindeki tesiri daha çok süreç içerisindeki hem iç hem de dış siyasî, itikadî ve hatta taabbudî konulara ait görüşlere/uygulamalara cevap verme/savunma yapma ameline matuf, kısmî bir tesirden bahsetmek mümkündür.

Ehl-i Sünnet'in haber imaline yönelmesinin bir diğer önemli gerekçesi de kitlesini psikolojik rahatlatma amacı taşıyan ve hadîs literatüründe çok sık karşılaştığımız “intikam alma” güdüsüdür. Sadece Ehl-i Sünnet'e değil, Şîa'nın da oldukça sık başvurduğu bu yöntemle ya intikamın gerçekleşeceği bir gelecek ya da mutlak adaletin cezalandırma şeklinde vuku bulacağı ahiret vurgusuyla psikolojik olarak intikam alınmakta, yüreklere su serpilmektedir.

Bu çerçevede Ehl-i Sünnet'in bir şekilde müdahil olup, ekleme veya çıkarma yaptığı veya yeniden ürettiği ve bu suretle karşıt din ve mezheplere savunuyu yaptığı rivâyetlere örnekler olarak şunları verebiliriz:

-Hz. Peygamber'in doğumundaki olağanüstü olaylar,

-Ayın yarılması, parmaklarından su çıkması, ağaçların yürümesi gibi mucizât-ı Ahmediye rivâyetleri,

-Hz. Ebû Bekr adına hilâfet için vasiyet yazdırma (kırtas),

-Hz. Ömer'in Müslüman olmasında abdest alma zorunluluğu,

-Zu'l-Huveysira, Sa'lebe gibi hikâyeler.

Görüleceği üzere bu tür menkulâtta Ehl-i Sünnet'in amacı rakiplerine cevap verme, tarihî uygulama ve tercihleri savunurken menkulâtın desteğini yanına almaktadır. Ehl-i Sünnet hilâfette nassı şart koşmamakla beraber nassı şart koşan Şîa'ya karşı “nass varsa Ebû Bekr için vardır” tezini ortaya atmış, pekâlâ karşıt savı kabul/taklit ederek ona uygun üretimde bulunabilmiştir.

Ehl-i Sünnet sadece kendi bünyesinden kopan Şîa'ya karşı veya ciddi sıkıntılar yaşadığı Hâricîlere karşı haber üretmemiş, bilakis bir müddet sonra ortak yaşam alanlarını kullandığı gayr-i Müslimlere karşı da “ana kitlesini” muhafaza etme adına haberler üretmiştir. Mucize türü haberlerin “kötü birer kopya” olmasının temel esprisi de dinî münâzaralara hazırlıksız yakalanmış olmasının verdiği telaştan kaynaklanmaktadır. Acele edildiği için daha çok mühtedilerin kendileriyle beraber hidayete erdirdikleri hikâyeler olmak kaydıyla üzerinde az oynamayla maksada uygun hale getirilmiş, karşıt dini ikna edememiş ise de kendi müntesiplerini hem kendince inandırmış, hem de fanatik hale getirmiştir. Şüphesiz bugün Hz. Peygamber'in mucizesinin olmadığını söylemenin nelere mal olduğunu/olacağını düşündüğümüzde, Ehl-i Sünnet'in bu konuda kesin bir zaferinden bahsetmemiz mümkündür.

Ehl-i Sünnet'in tasarrufta bulunduğu anlaşılacak rivâyetlerde kendi kitlesini belirli idealler veya inançlar etrafında bir arada tutma niyeti açık bir şekilde görülmektedir. Bu, ya karşı tarafın ilzamina yönelik bir delil, ya kendi inancın sağlamlığına dair bir onay ya da acziyetin gizlenmesine yönelik intikamın ötelenmesi ve nihayet cezanın kaçınılmazlığı vurgusuyla gerçekleştirilmiştir.

Şiî İzdüşüm

İlk dönem itibariyle Şiî siyer yazıcılığından bahsetmek oldukça güç olmasına rağmen siyer metinlerinde Şiî tasarruflarının –Ehl-i Sünnet’le kıyaslayınca– çok daha fazla olduğu açıktır. Haliyle buradan klasik dönem siyer müelliflerinin birçoğuna yöneltilen “teşeyyü” ithamının sıhhati sonucuna ulaşacak değiliz. Ancak gerek Emevî siyasî tecrübesi gerek Abbâsî dönemi ve en önemlisi Ali’nin masumiyetinden çok mazlumiyetinin neredeyse klasik dönem bütün İslâm tarihçileri tarafından tasdiki, bu tür rivâyetlere sessiz kalınmasına ve hatta onaylanmasına neden olmuştur. Öyle ki, Emevîlerin veya Ali karşıtı diğer grupların tarihin tahrifine (propaganda da diyebiliriz) yönelmelerinin onları rahatsız ettiği, bu konuda biraz da “öyle yapılmaz böyle yapılır” mantığıyla bir araya gelen “ben sana gösteririm” psikolojik tavrın, “sessiz onay” olarak ilme dönüştüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Emevî sarayına intisap etmiş tarihçileri dahi bu durum çileden çıkartmaya yetmiştir:

“Süleyman b. Yesâr, Hişâm b. Abdilmelik’in yanına girdi. Hişâm, “Ey Süleyman, onlardan günahın büyüğünü üstlenen...(24/Nûr, 11) kimdir?” dedi. Süleyman, “Abdullah b. Übeyy b. Selül’dür.” dedi. Hişâm, “Yalan söyledin. O, Ali’dir.” dedi. Bu sırada, Zührî içeri girdi. Hişâm ona da aynısını sordu. O da, “Abdullah b. Übeyy b. Selül’dür.” dedi. Hişâm yine, “Yalan söyledin. O, Ali’dir.” dedi. Zührî, “Babası yok olasıca, ben mi yalan söyledim? Gökten ‘Allah yalanı helal kıldı’ diye bağırırsalar ben yine yalan söylemem, bana Saîd, Urve, Ubeyd ve Alkame b. Vakkâs haber verdiler ki; Âişe, “Onlardan günahın büyüğünü üstlenen Abdullah b. Übeyy’dür.” demiştir. Herkes şaşırılmıştı. Hişâm ona, “Kalk git, senin gibi birisine güvenmek bize lazım değil.” dedi. O, “Haksızlıkla veya zorla sen benim üzerime hâkim olamazsın! Benimle uğraşmayı bırak!” dedi. Hişâm, “Hayır, fakat sen bir milyona yola gelirsin.” dedi. Zührî, “Sen de senden önceki baban da bilir ki, malla yola gelmem.” dedi ve çıktı. Hişâm, “Şüphesiz, şeyhi biz tahrir ettik.” diyerek, ona bir milyon takdir etti. Bu Zührî’ye haber verilince, “Allah’a hamd olsun, bu onun katındandır.” dedi”^[4]

Bazen de bu durum, tarihçiler tarafından alay konusu dahi yapılabilmektedir. Nitekim Zührî, Ma’mer’in Hudeybiye’de kâtibin kim olduğunu sormasına

[4] Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ, I-XXIII, thk: Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, Müessesetü’r-Risâle, IX. Bsk., Beyrut 1413, V, 339-340. Bu hâdisenin benzerinin Velîd b. Abdilmelik ile Zührî arasında geçtiği de rivâyet edilmiştir. Bkz., Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), Sahîh, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İst 1992, V, 60; İbn Şebbe, I, 337; Zehebî, II, 160; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (671/1272), el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân, I-XX, thk: Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî, Dâru’ş-Şu’b, II. Bsk., Kahire 1372, XII, 198.

gülerek, “Ali b. Ebî Tâlib’dir. Şunlara (yani Benî Ümeyye’ye) sorsan, Osman derler.”^[5] şeklinde cevap vermiştir.

Şîa’nın siyer merviyâtına müdahil olduğu haberler haliyle hilâfet (vasiyet, masumiyet, efdaliyet, ehl-i beyt) ve mutlak intikam üzerine kuruludur. Bu çerçevede Şîa’nın tasarrufâtta bulunduğu haberlere örnek olarak şunları verebiliriz:

- Ali’nin ilk Müslüman olması,
- İnzâr hâdisesi,
- Resulullah’ın Ali’yi kardeş edinmesi,
- Hayber’de sancağın Ali’ye verilmesi,
- Ehl-i Beyt’in kimlerden olduğunu gösteren Necran Hıristiyanlarının mülâaneyeye çağırılması,
- Kırtas hâdisesi.

Şîa’nın bu haberlerinde nihaî hedefi hilâfetin Ali ve soyuna hasrını Resulullah’ın uygulamasına onaylatmaktır. Tabi ki haberler ve metinler asla bunlarla sınırlı değildir. Şîa neredeyse alternatif bir siyer antolojisi oluşturmuştur. Ancak oluşturulan bu siyer literatüründe özne Hz. Muhammed değil, Hz. Ali ve onun düşmanlarıdır. Hatta bu literatürde Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin hilâfetini/imametini insanlara bildirmek için gönderilmiştir dersek herhalde fazla abartmış olmayız.

Zındık İzdüşüm

Bu çerçevede üzerinde durmak istediğimiz son grup/mezhep ise Zenâdîka’dır.^[6] Zenâdîka’nın öncelikli amacı ise her ne surette ve şekilde olursa olsun topyekûn İslâm’ın kendisine zarar vermektir. Verdikleri zararların ve etkilerinin hâlâ sürüyor olması düşünüldüğünde amaçlarına ulaşan yegâne mezhep oldukları dahi söylenebilir. Ehl-i Sünnet veya Şîa’nın ürettikleri

[5] Zührî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb (124/741), (Kitâbu’l) Meğâzî, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1401/1981, 58.

[6] Zındıklık konusunda bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), el-Meârif, thk: Servet Ukkâse, Mektebetu’l-İrşâd, VI. Bsk., İstanbul 1992, 621; Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895), el-Ahbârü’t-Tıvâl, thk: Abdülmünim Âmir, Dâru’l-İhyâi’l-Kütübi’l-Arabîyye, I. Bsk., Kahire 1960, 47; Ya’kûbî, Ahmed b. Ebî’l-Ya’kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdîh (292/905), Târîhu’l-Ya’kûbî, II, Dâru Sâdır, Beyrut 1412/1992, II, 400; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354/965), Kitâbu’l-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Duafâ ve’l-Metrûkîn, III, thk: Mahmûd İbrahim Zâyd, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1992, I, 62-64; Mesûdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), Murûcu’z-Zeheb ve Meâdinu’l-Cevher, IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, V. Bsk., Riyad 1393/1973, I, 250-251, IV, 9-10; Chokr, Melhem, İslâm’ın Hicrî İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar, çev: Ayşe Meral, Anka Yay., İstanbul 2002; Abbâdî, Ahmed Muhtâr, Fi’t-Târîhi’l-Abbâsî ve’l-Endelüsî, Dâru’n-Nahdati’l-Arabîyye, Beyrut tz., 68-70; Hudârî, Muhammed Bek, ed-Devletu’l-Abbâsîyye, Müessesetü’l-Kütübi’s-Sakâfiyye, Beyrut 1415/1995, 88; Takkûş, Muhammed Süheyl, Târîhu’d-Devleti’l-Abbâsîyye, Dâru’n-Nefâis, III. Bsk., Beyrut 1422/2001, 76-78.

daha “masum” amaçlara mebni iken, Zenâdika tamamen “yıkıcı” bir ideal adına uğraşmış ve “maalesef” başarılı da olmuşlardır. Bugün gerek Doğu’da gerek Batı’da şekillenen Peygamber motiflerine baktığımızda etkinliklerinin boyutları hakkında da ciddi bir fikir sahibi olmamız mümkündür. Günümüzde Müslüman kisvesi altında medyada milletin gözünün içine bakarak İslâm adı altında şirkin pazarlanıyor olması Zenâdika geleneğinin “bilinçsizce” de olsa hız kesmeden devam ettiğini göstermektedir. Binaenaleyh Halife Mehdî döneminde (158-169/775-785) bunları takip ve imha amacıyla kurulan Dâru’z-Zenâdika’nın ve muhaddislerin övünç hanelerine gururla yazdıkları ve hiç durmadan tekrar ettikleri “izlerinin silindiği” tezinin kuru bir iddiadan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim binlerce uydurma fiilden bahsedilen Zındık uydurmalarına örnek olarak dört beş mevzû hadîsin zikrinden öte gidilmemesi aslında bu başarısızlığın da bir nevi itirafıdır.

Siyer merviyatında Zındık uydurmalarında diğer mezheplere oranla çok daha rahat genellemelere gitmek mümkündür. Bu bağlamda;

–İslâm ve Müslümanları hor gören,

–Hz. Peygamber’i hor gören,

–Hz. Peygamber’i Kur’ân’a ters bir eylem içerisinde gösteren,

–Kur’ân’ın değiştiğini konu edinen,

–Hz. Peygamber’in Kur’ân rağmına emirler verdiğini içeren; her türlü metnin imalinde Zındık katkısından bahsedebiliriz. Hatta bu çerçevede Hz. Peygamber’e dinin Yahudiler tarafından öğretildiği, Arapların hiçbir şey bilmeyen (def-i hacet sonrası temizlenmekten tutun da sayılara kadar^[7] geniş bir cehalet durumundan bahsediyoruz) vahşi topluluklar oldukları şeklindeki ufak büyük hiçbir ayrıntıyı atlamadıklarını söyleyebiliriz.

Zenâkida ile ilgili şunu da eklemeliyiz ki, ulaştıkları uzmanlık seviyelerine uygun olarak mevcut haberler üzerinde tadilat yapmaktan çok, yeniden haber üretimine başvurmaları itibariyle diğer mezheplerden ayrılırlar. Hiç şüphesiz Zındıkların başarısında diğer mezheplerin aksine aceleci davranmayı uzun soluklu bir mücadele içerisine girmelerinin, başka bir ifadeyle son derece profesyonelce davranmalarının etkili olduğu açıktır. Arapça öğrenip İslâmî ilimlerin bütün dallarında uzmanlaşmak, her türlü soruşturmadan

[7] Bu konuda onların Şuûbiyye ile birleştiklerini söylemek mümkündür. Şuûbiyye hareketi konusunda bkz. Mesûdî, II, 53-54; Âlûsî, Mahmûd Şükrü el-Bağdâdî (1270/1853), Bülûğu’l-Ereb fî Ma’rifeti Ahvâli’l-Arab, III, tsh: Muhammed Behcet el-Eserî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut tz., I, 159-184; Ahmed Emîn, Duha’l-İslâm, I-III, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, X. Bsk., Beyrut tz., I, 49-78; Kılıçlı, Mustafa, Arap Edebiyatında Şu’ûbiyye, İşaret Yay., İstanbul 1992, 71-236; Fevzî, Fâruk Ömer, “eş-Şuûbiyye ve Teşvîhu’t-Târîhi’l-Arabî’l-İslâmî”, er-Risâletu’l-İslâmiyye, sayı: 186-187, (Bağdat 1406/1985), 109-126, 119; Chokr, 239-259.

gizlenmeyi başarmak ve hatta medreselerde görevler almak Zındıkların ulaştığı seviye hakkında bilgi vermektedir.

Siyer merviyâtında Zındık imalâtı olan haberlere örnek olarak şunları zikretmemiz mümkündür:

- Hz. Peygamber'in Uzza'ya koç kurban ettiği,
- Hz. Peygamber'in çocuklarına putlara nispet edilen isimler koyduğu,
- Hz. Peygamber'in putlardan uzak durmayı Zeyd b. Amr'dan öğrendiği,
- Ġarânîk kıssası,
- Şifa niyetine deve sidiğini içirmesi,
- Zeyneb'i görüp âşık olması,
- Hz. Peygamber'e sihir yapılması.

Bu haberlerin hem geçtiği kaynakları hem de bugün dâhil bu haberlerin revaçta olması, etkinlikleri hakkında ciddi bir fikir verir niteliktedir.

Burada son olarak kısaca bugün bir mezhebin görüşlerinin, siyasî irade ve idarenin tasarrufuyla metinlere eklendiği iddiasına da temas etmeliyiz. Çağdaş bazı araştırmacıların "Emevî iktidarının günah galerisini temizleme", "kitleleri kullanma" vb. gerekçelere binaen "Allah yaptı/attı/öldürdü" gibi cebr ifadelerin Emevîlerle Cebrîlerin ortak imalatı olduğu iddia edilmiştir. Açıkçası bu söylemin arka planında Arab dili ve kullanımı konusundaki yetersizlik yatmaktadır. Hem İslâm öncesinde hem İslâmî dönemde Araplar fiilin fâili olarak sürekli Allah'ı işaret etmişlerdir. Bundan maksatları eylemin sorumluluğunu ona ihale etmek değil, bilakis kudretine izafedir. Emevîler döneminde -örneğin Kerbelâ'daki kullanımına tepki gibi- söylem örneklerinde ise hem bağlamına hem de verilen tepkiye bakmak gerekmektedir. Neticede tarih yorumunda bir ekol oluşturabilecek kadar karşılığı olmakla birlikte Cebrî algının metinler üzerinde tasarruflarından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Siyer metinleri üzerinde tasarrufta bulunanların iyi niyetinden pek bahsetmek mümkün olmadığı gibi, velev ki, iyi niyet olsa dahi buna müsama-hayla yaklaşmak mümkün değildir. Zira söz konusu olan basit bir tarihî şahsiyetin biyografisinin tahrifi değil, yaşamı bizzat ilahi kitap tarafından model olarak sunulan ve kabul edilen bir peygamberin hayat hikâyesidir. Binaenaleyh hiç kimse model olarak, geçmişteki bir iki fanatiğin veya art niyetlinin çerçevesini kendi mezhebî çıkarlarının belirlediği bir kurguyu yaşamak istemeyecektir. Hatta bırakın istemeyi, böyle bir durumla karşı

karşıya bırakılmayı –örneğin Peygamber’e ittiba adına bir dinsizin uydurduklarına uyması; deve sidiğinin içirilmesi– nefretle karşılayacaktır.

Siyer merivâtının bu türden açık müdahalelerden bugün dahi kurtulamadığını, eline kâğıdı kalemi veya mikrofonu geçiren fanatiklerin hâlâ bu geleneği sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Açıkçası doğru siyeri ve doğru Peygamber algısını kitlelere ulaştırmanın bu tür müdahalelerin önüne geçeceği konusundaki ümidimiz de her geçen gün kırılmaktadır. Zira bırakın genel halk kitlesini, güya bu işin uzmanı olanların dahi böyle bir dertleri olmadığı, şöhret arzusu ve tutkusunun, her türlü doğrudan çok daha baskın olduğunu açık yüreklilikle kaydetmeliyiz. Aksi halde Zındık imalâtı merivâtla dolu güya Siyer araştırmalarının ve söylemlerinin piyasada cirit atmasını, üstelik Kur’ân paravan kılınarak bunun yapıyor olmasını ne anlamak ne de izah etmek mümkündür..

Kaynaklar

- Abbâdî, Ahmed Muhtâr, *Fi't-Târîhi'l-Abbâsî ve'l-Endelusî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut tz.
- Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, III, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, X. Bsk., Beyrut tz.
- Âlûsî, Mahmûd Şükrü el-Bağdâdî (1270/1853), *Bülûğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, I-III, tsh: Muhammed Behcet el-Eserî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Chokr, Melhem, *İslâm'ın Hicrî İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, çev: Ayşe Meral, Anka Yay., İstanbul 2002.
- Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud(282/895), *el-Ahbâru't-Tivâl*, thk: Abdulmünim Âmir, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I. Bsk., Kahire 1960.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275/888), *Sünen*, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (224/838), *Kitâbu'l-Emvâl*, thk., tlk: Muhammed Halîl Herrâs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut tz.
- Fevzî, Fâruk Ömer, “eş-Şuûbiyye ve Teşvihu't-Târîhi'l-Arabî'l-İslâmî”, *er-Risâletu'l-İslâmiyye*, sayı: 186-187, (Bağdat 1406/1985), 109-126.
- Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (463/1070), *el-Kifâye fi İlmî'r-Rivâye*, thk., tlk: Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II. Bsk. Beyrut 1986.

- Hudârî, Muhammed Bek, *ed-Devletu'l-Abbâsiyye*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, Beyrut 1415/1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354/965), *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, I-III, thk: Mahmûd İbrahim Zâyid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-Meârif*, thk: Servet Ukkâşe, Mektebetu'l-İrşâd, VI. Bsk., İstanbul 1992.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Numeyrî el-Basrî (262/845), *Kitâbu Târîhi'l-Medîneti'l-Münevvere*, I-IV, thk: F. Muhammed Şeltut, yer ve tarih yok. Kılıçlı, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şu'ûbiyye*, İşaret Yay., İstanbul 1992.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (671/1272), *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, I-XX, thk: Ahmed Abdulalîm el-Berdûnî, Dâru's-Şu'b, II. Bsk., Kahire 1372.
- Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvattâ*, I-II, thk., tlk: M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, V. Bsk., Riyad 1393/1973.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahîh*, I-III, thk., tsh., tlk: M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Râmhurmuzî, Hasan b. Abdîrrahman (360/970), *el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*, thk: Muhammed Accâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk., tlk: Ahmed Ömer Hâşim, I-II, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1993.
- Takkûş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, Dâru'n-Nefâis, III. Bsk., Beyrut 1422/2001,.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), *Sünen*, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şâkir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdih (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut 1412/1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, I-XXIII, thk: Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, Müessesetü'r-Risâle, IX. Bsk., Beyrut 1413.
- Zührî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb (124/741), *(Kitâbu'l) Meğâzî*, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dîmeşk 1401/1981.